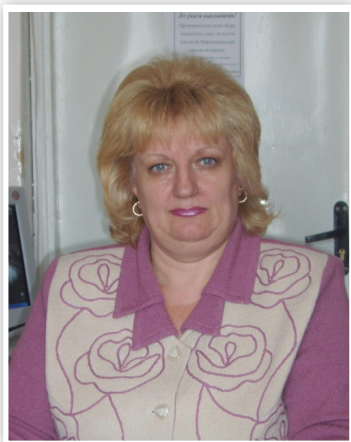

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Зоя Михайлівна Шевців,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного
університету,
м. Рівне, Україна

УДК 378.147:373.3.011.3 – 051

ЛЕКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті раскрыта сутність поняття «лекція». Проанализированы взгляды ученых на значение лекции в формировании компетенций профессионала. Определены пути усовершенствования лекции с целью формирования социально-педагогической компетентности у будущих учителей начальных классов инклюзивной общеобразовательной школы. Выделен и охарактеризован комплекс методов и методических приемов, которые являются эффективными при усовершенствовании лекции как формы преподавания учебного материала с целью формирования социально-педагогической компетентности будущего учителя начальных классов инклюзивной общеобразовательной школы.

Ключевые слова: *социально-педагогическая компетентность будущих учителей начальных классов, формирование, лекция.*

The article revealed the essence of the concept of "lecture", analyzed the views of scholars on importance of the lecture in the formation of professional competencies. Defined ways of improvement of the lecture in order to create social-pedagogical competence of the future teachers of primary school in inclusive comprehensive school.

Isolated and characterized a set of methods and methodological measures that are effective at improving the lectures as a form of academic teaching material in order to create social-pedagogical competence of the future teacher of primary school in inclusive comprehensive school.

Key words: *socio-pedagogical competence of the future teachers of primary school, formation, lecture.*

Проблема формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя ВНЗ за допомогою лекції як основної форми навчання переживає період змін, детермінованих перетворювальними процесами в освітній галузі, серед яких можна назвати такі: переорієнтація зі знаннєвого процесу навчання в діяльнісний, що передбачає планування і організацію навчального процесу, в якому головне місце відводиться самостійній пізнавальній діяльності студентів; зміщення акценту з накопичення нормативно визначених знань, умінь та навичок на формування і розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати досвід у конкретних ситуаціях.

Провідні науковці, розробники навчальних підручників і посібників з педагогіки вищої школи (В. Андрущенко, І. Бех, С. Вітвицька, І. Волошук, В. Кремень, А. Кузьмінський, В. Луговий, І. Малафіїк, Т. Туркот, М. Фіцула та ін.) розглядають лекцію як форму організації навчання. Основні вимоги до її проведення описують через методіку. Отже, лекцію традиційно вважають провідною формою організації навчання у ВНЗ. З входженням України до освітнього європейського простору, лекція поступово втрачає визначену їй роль у навчально-виховному процесі ВНЗ і поступається іншим формам організації навчання (самостійна та індивідуальна науково-дослідницька діяльність тощо).

На необхідності зміни функцій навчального процесу в освітніх закладах різних рівнів акредитації, що традиційно було зорієнтовано на отримання суми знань за допомогою впровадження компетентнісного підходу, наголошують В. Кремень, І. Зимньої, А. Хуторського, Г. Селевка, О. Помегун, Р. Пастушенка, О. Овчарук та інші вітчизняні та зарубіжні науковці. На ринку праці потрібен високо компетентний фахівець, який володіє не сумою знання, передбачених навчальною програмою, а здатністю використовувати знання на практиці, виконувати функції, визначені професійним видом діяльності. Для цього студент повинен оволодіти активними формами професійного самопізнання та самовдосконалення за період навчання у ВНЗ, зокрема на лекційних заняттях.

Мета нашої статті – з'ясувати можливість удосконалення проведення лекції з педагогічних дисциплін та обґрунтувати їхню значущість у формуванні когнітивної компетенції в майбутнього вчителя початкових класів інклюзивного ЗНЗ. З метою розв'язання поставленої мети будемо виконувати завдання щодо з'ясування типових недоліків лекції та визначимо методи вдосконалення лекції у ВНЗ.

Лекції належить провідне місце в процесі професійної підготовки фахівців у ВНЗ. Вона вводить у науку, слугує дороговказом для студентів у виборі необхідної інформації, полегшує засвоєння складних теоретичних проблем, а також сприяє наближенню навчального матеріалу до майбутньої професійної діяльності тощо.

Актуальними є лекції з тих дисциплін, які нещодавно було введено до навчальних планів підготовки вчителів початкових класів. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 18 травня 2012 р. № 1/9-384 до навчального плану підготовки вчителя початкових класів введено навчальну дисципліну «Основи інклюзивної педагогіки», з якої відсутні підручники та навчальні посібники. Новий матеріал про те, як спільно в інклюзивному класі навчати нормативних дітей та дітей з порушеннями психофізичного розвитку, ще не знайшов достатнього втілення в психолого-педагогічній літературі. Деякі розділи та теми курсу викликають значні труднощі під час самостійного вивчення, тому потребують методичної переробки.

Під час слухання лекції у студентів формується вміння слухати та усвідомлювати побачене і почуте, здійснювати важливі розумові операції – аналіз, синтез, порівняння тощо. Проте майже у 80 % людей розвинена зорова пам'ять, оскільки через цей орган людина отримує найбільше інформації про навколишній світ. Ця особливість змусила нас звернутися до вдосконалення лекції як засобу формування когнітивної компетенції у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивного ЗНЗ. Отже, практика підтверджує, що лекція має недоліки.

Проаналізуємо типові недоліки лекційного навчального матеріалу, визначені науковцями. Так, А. Кузьмінський зазначає, що науково-педагогічний

працівник подаючи інформацію на лекції використовує переважно *слухові* аналізатори студентів. За такого сприйняття інформація утримується у короткостроковій пам'яті та під кінець лекції з обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10–15 %. Активність студентів знижується через об'єднання декількох груп в один потік (понад 50 студентів), що позбавляє науково-педагогічного працівника можливості ефективно керувати навчальною діяльністю. У студентів молодших курсів не сформовано сприймання змісту лекції комплексно, техніка ведення записів лекції та *конспектування*. У них складається враження, що конспект лекції – єдине джерело. Лекція привчає студента до пасивного привласнення чужих думок і не стимулює бажання до *самостійного навчання* [2]. Погоджуємося з думкою науковця і вважаємо, що потрібно використовувати різні методичні прийоми активізувати розумову діяльність студентів, здійснювати пошук нових можливостей реалізації принципу наочності, створювати проблемні ситуації, спонукати до роздумів, використовувати аудіовізуальні дидактичні матеріали тощо.

Т. Туркот визначила, що типовими причинами відсутності у студентів бажання активно працювати на лекції є: невідповідність рівня складності пропонуваного на лекції матеріалу рівню підготовленості студентів до його сприйняття; надмірна теоретизація матеріалу або його спрощення, «розжовування», примітивізування; відсутність зв'язку між теоретичним матеріалом і його практичною значущістю; відсутність у студентів мотивації до вивчення конкретного предмету через нерозуміння його ролі у майбутній професійній діяльності; недостатня психолого-педагогічна та методична підготовка науково-педагогічного працівника, його невміння цікаво і доступно викладати навчальний матеріал, продумувати кожен фрагмент лекції та зацікавити ним слухачів [5]. Підтримуючи думку науковця, вважаємо, що необхідно викликати у студентів сумнів; поєднувати теоретичні положення з майбутньою професійною діяльністю; провокувати дискусії; здійснювати методичну переробку складного теоретичного матеріалу.

З урахуванням аргументованих висловлювань щодо недоліків лекції [1; 2; 3; 4; 5] та власного досвіду, погоджуємося, що основним типовим недоліком є пасивність студентів під час лекції. Так, за твердженням Л. Грицюк та Л. Лякішевої, 70 % студентів не заглиблюються у зміст навчального матеріалу і використовують стиль «писаря», записуючи усе підряд [1]. Таким чином, студент стає пасивним споживачем інформації, яку науково-педагогічний працівник «начитує», а студент згодом її відтворює на репродуктивному рівні. У своєму дослідженні Л. Грицюк і Л. Лякішева виокремлюють такі види лекцій: проблемні лекції; лекції-візуалізації; лекції-консультації; бінарні лекції; лекції-бесіди; лекції-дискусії; лекції із заздалегідь запланованими помилками; лекції з аналізом конкретних ситуацій; лекції-конференції; лекції-прес-конференції [1]. З метою ефективного сприйняття навчального матеріалу, спрямованого на

формування когнітивної компетенції в майбутнього вчителя початкових класів інклюзивного ЗНЗ, використовували різні методи вдосконалення лекційного викладу: проблемний, діалогічний, наочний, заплановані помилки, питання та відповіді тощо.

Поширеними лекціями навчальної дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» [6], що займає чільне місце у формуванні когнітивної компетенції соціально-педагогічної діяльності у майбутнього вчителя початкових класів, стали лекції-візуалізації з використанням проблемного підходу та схем заняття.

Вважаємо, що лекція-візуалізація з використанням проблемного підходу здатна активізувати пізнавальну діяльність студентів. Безпосередня постановка проблеми, що конкретизувалася нами, розв'язувалася за допомогою студентів. Наприклад, розкриємо фрагменти проведення однієї з тем курсу, а саме «Особливості розвитку особистості», що підготовлена як презентація за допомогою програми Power Point.

Лекційне заняття проходило з дотриманням традиційних етапів, разом з тим, було використано інтерактивні методи навчання (дискусія, діалог з аудиторією, аналіз конкретних ситуацій) з метою наближення навчального процесу до умов соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному класі. Лекція почалася з епіграфу:

Л. Виготський

" Дитина, розвиток якої ускладнений дефектом, не просто менш розвинена, ніж її однолітки, а розвинена інакше".

Вступ. Встановили контакт з аудиторією, актуалізували попередній навчальний матеріал. Повідомили тему й мету лекції «Особливості розвитку особистості», літературу за допомогою мультимедійної апаратури. Це сприяє активізує увагу студентів та пропонує їм стати учасниками міркувань і мисленневих експериментів. Мотивували важливості навчального матеріалу для майбутньої соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному ЗНЗ.

Основна частина. Проблемну ситуацію створили після оголошення теми. Вона містила три гіпотези (міфи), що було подано за допомогою різних ефектів анімації. Вони відігравали роль плану лекції. Однак було враховано, що студенти другого курсу педагогічного факультету спеціальності «Початкова освіта» ще не володіють широкою інформацією про особливості психофізичного розвитку особистості та навчання дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. Добирали незначну кількість питань, що логічно

поєднувалися. Проблемні питання розміщували у визначеній щодо значущості послідовності, за якої розв'язання однієї проблеми сприяло б розумінню наступної.

Міфи

1-й: Побутує думка, що діти з особливими освітніми потребам агресивні, неконтрольовані і небезпечні для оточуючих.

2-й: Вважають, що діти із порушеннями психофізичного розвитку заразні.

3-й: Існує думка, що діти з порушеннями психофізичного розвитку з'являються у неблагополучних сім'ях.

Постійно налагоджували зі студентами візуальний та вербальний контакт, запрошували до міркувань, здійснювали керівництво щодо ведення записів лекційного матеріалу.

Після розкриття системи знань, що розкривали сутність проблеми, узагальнення та підсумку з висловлених припущень, відбувалось обговорення щодо спростування чи прийняття припущення (міфу). Кількість питань визначалася змістом проблеми, тому інформацію розподілили на «самостійні порції». Поступово, спонукаючи студентів до розв'язання проблемних питань, крок за кроком доходили до поставленої мети.

Міф 1-й - не підтверджено!!!

На практиці ж виявляється, що вони більш беззахисні і передбачувані, ніж так звані, здорові діти. Адже у звичайній школі дитина може підпадати більшій небезпеці через неможливість контролю за поведінкою великої кількості дітей та їх можливої агресивності.

Інклюзивні класи, навпаки, характеризуються малокомплектністю і дружнім мікрокліматом

Інакше в пам'яті деяких студентів можуть закарбуватися зовсім не ті знання, що відповідають темі, оскільки, крім розвитку мислення, проблемна лекція має формувати знання фундаментальних понять науки.

Міф 2-й – спростовано !!!

Досвід показує, що діти навпаки, отримують корисний досвід допомоги дитині, у якій не все виходить, стають добрішими, милосерднішими, отримують важливий життєвий досвід допомоги нужденним.

Студенти аргументували та доводили власні гіпотези, перевіряли правильність отриманих результатів

і робили висновки. Вагомими у цьому процесі були уточнюючі питання, швидка орієнтація у відповідях студентів, формулювання висновку.

Міф 3-й – спростовано !!!

Це не так. І ми стикаємося із нездоровими дітьми в благополучних сім'ях, а в сім'ях неблагонадійних частіше зустрічаються педагогічно занедбані діти.

За допомогою індуктивної бесіди, коли на основі поданих фактів і ситуацій студенти зробили узагальнення і вивели теоретичні положення.

Завершальна частина. Узагальнили у стислому формулюванні основні положення лекції, підійшли до цілісного трактування, що **розвиток особистості** – це взаємопов'язаний процес неперервних кількісних та перервних якісних змін, що відбуваються в удосконаленні нервової системи і техніки у розвитку пізнавальної та творчої діяльності, формуванні світогляду, моральних властивостей і якостей, пов'язаних з певними етапами її життєвого шляху (на останньому слайді розмістили загальні висновки).

Кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не відрізняється від якості освіти здорових дітей.

Усі діти мають навчатись разом, незалежно від їхніх проблем, психофізичних порушень і відмінностей.

Отже, лекція-візуалізація з використанням проблемного підходу і застосуванням різних методичних прийомів спрямована на те, щоб формувати у майбутнього вчителя когнітивну компетенцію соціально-педагогічної компетентності діяльності в умовах інклюзивного ЗНЗ.

Типовим недоліком лекції, спрямованої на формування у майбутніх студентів когнітивної компетенції, необхідної для виконання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного ЗНЗ, є недостатнє оволодіння студентами молодших курсів уміннями сприймати, осмислювати і записувати необхідний матеріал. Тому, на нашу думку, необхідно дотримуватися основної дидактичної мети лекції – забезпечити орієнтовану основу для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Тому лекція, на якій створюється схема прямо на дошці, у демонстраційному режимі активно сприймається студентами. До прикладу наведемо опорну схему лекції з «Основ інклюзивної педагогіки» з теми «Розвиток та становлення інклюзивної педагогіки в Україні, її предмет і завдання. Основні категорії інклюзивної педагогіки» (рис. 1).

Опорні схеми, застосовувані для наочності, сприяли узагальненню та систематизації базових знань у процесі проведення лекції. Адже наочні матеріали виступають носіями змістової інформації, сприяють свідомому відтворенню базових положень і структуру навчального матеріалу і покращують розуміння складних залежностей між педагогічними явищами.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження вивчення дисципліни «Основи інклюзивної педагогіки» з використання лекцій-візуалізації та з допомогою опорних схем засвідчує активізацію навчальної діяльності студентів з метою формування у майбутнього вчителя початкових класів когнітивної компетенції. Ефективними методичними прийомами зазначених лекцій були проблемні ситуації, диспути та бесіди, соціально-педагогічні ситуації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні активних методичних прийомів навчання педагогічних дисциплін, спрямованих на формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивного ЗНЗ.

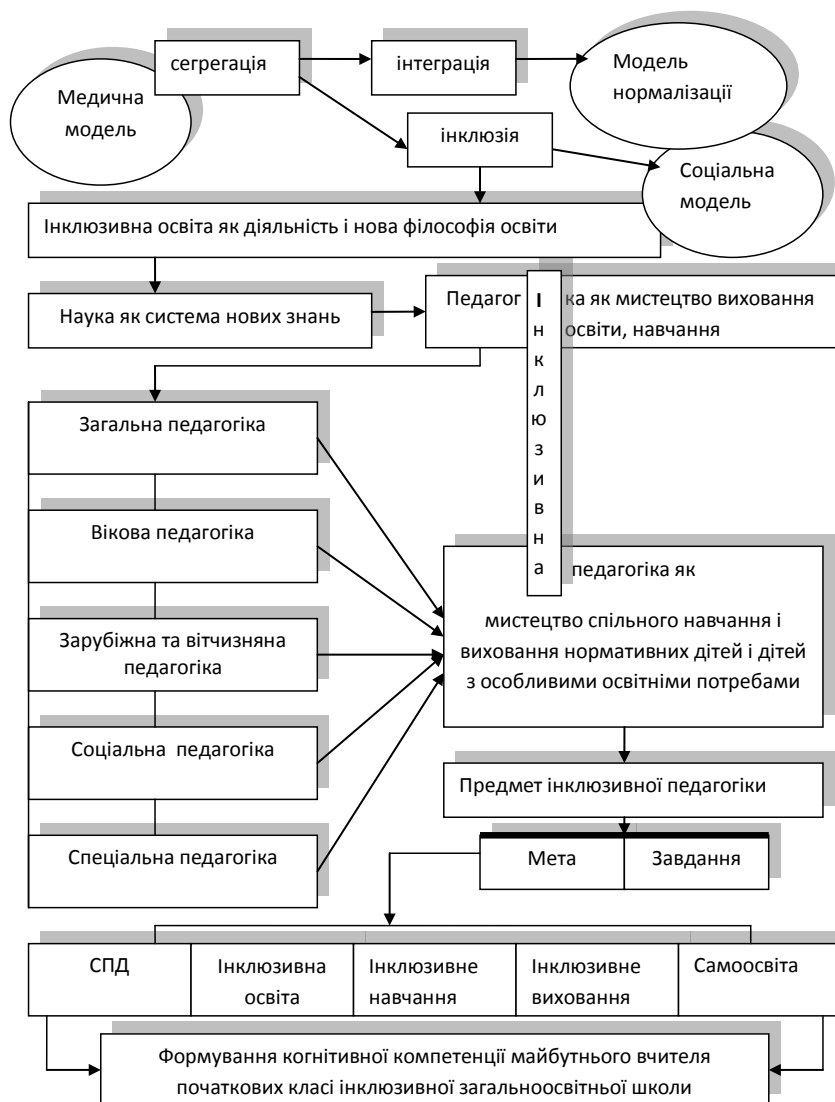

Рис. 1. Опорний конспект лекції з курсу «Основи інклюзивної педагогіки»

Використані літературні джерела

1. Грицюк Л. Методика викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного напрямку студентам ВНЗ [текст] : навч.-метод. посіб. / А. Лякішева, Л. Грицюк. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 504 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи [текст] : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – Київ : Знання, 2005. – 488 с.
3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи [текст] : навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. Л. Ортинський ;

- М-во освіти і науки України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Київ : ЦУЛ, 2009. – 472 с.
4. Педагогіка вищої школи [текст] : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., переробл. і допов. – Київ : Знання, 2007. – 496 с.
5. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи [текст] : навч. посіб. / Т. І. Туркот. – Київ : Кондор, 2011. – 628 с.
6. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник / З. М. Шевців. – Київ : Центр учб. літ-ри, 2016. – 248 с.